



# Dowody na związek edukacji włączającej z włączeniem społecznym

Końcowy raport podsumowujący

---



**EUROPEAN AGENCY**  
for Special Needs and Inclusive Education



# **DOWODY NA ZWIĄZEK EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ Z WŁĄCZENIEM SPOŁECZNYM**

Końcowy raport podsumowujący



Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej (Agencja) jest niezależną i samorządną organizacją. Agencja jest współfinansowana przez ministerstwa edukacji w jej krajach członkowskich oraz otrzymuje wsparcie Komisji Europejskiej za pośrednictwem dotacji operacyjnej w ramach programu edukacyjnego Erasmus+ Unii Europejskiej (UE) (2014–2020).



Projekt współfinansowany  
w ramach programu Unii  
Europejskiej Erasmus+

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie stanowisko jej autorów. Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za sposób wykorzystania informacji umieszczonych w tym dokumencie.

Przedstawione w niniejszej publikacji opinie i poglądy poszczególnych osób nie zawsze pokrywają się z oficjalnym stanowiskiem Agencji, krajów członkowskich Agencji czy też Komisji Europejskiej.

Redakcja: Simoni Symeonidou

Dopuszcza się cytowanie fragmentów niniejszej publikacji pod warunkiem umieszczenia dokładnego adresu bibliograficznego. Prosimy o umieszczenie następującej noty bibliograficznej: Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, 2018. *Dowody na związek edukacji włączającej z włączeniem społecznym: końcowy raport podsumowujący*. (S. Symeonidou, red.). Odense, Dania

W celu zapewnienia lepszej dostępności informacji zawartych w niniejszej publikacji raport jest dostępny w 25 językach oraz w formacie elektronicznym na stronie internetowej Agencji: [www.european-agency.org](http://www.european-agency.org)

Tekst ten jest tłumaczeniem oryginalnego tekstu w języku angielskim. W razie wątpliwości co do dokładności przetłumaczonych informacji prosimy zapoznać się z oryginalnym tekstem w języku angielskim.

ISBN: 978-87-7110-765-4 (wersja elektroniczna)

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2018

Sekretariat  
Østre Stationsvej 33  
DK-5000 Odense C Denmark  
Tel.: +45 64 41 00 20  
[secretariat@european-agency.org](mailto:secretariat@european-agency.org)

Biuro w Brukseli  
Rue Montoyer, 21  
BE-1000 Brussels Belgium  
Tel.: +32 2 213 62 80  
[brussels.office@european-agency.org](mailto:brussels.office@european-agency.org)



# SPIS TREŚCI

---

WSTĘP	5
WNIOSKI	6
Edukacja	7
Zatrudnienie	8
Życie w społeczności	9
KLUCZOWE PRZEKAZY I UWAGI DOTYCZĄCE POLITYKI	10







## WSTĘP

---

W literaturze akademickiej często wskazuje się na związek między edukacją włączającą a włączeniem społecznym jako ważną kwestię, w ramach badań, których przedmiotem jest edukacja włączająca lub włączenie społeczne. Istnieją również badania naukowe badające związek między edukacją włączającą a włączeniem społecznym, chociaż ich liczba jest niewielka. Badania te są często prowadzone w dyscyplinach innych niż edukacja włączająca, takich jak socjologia i psychologia. Może to uniemożliwić zainteresowanym stronom zajmującym się edukacją włączającą pozyskiwanie informacji i korzystanie z dowodów badawczych z korzyścią dla osób niepełnosprawnych.

W związku z powyższym przeprowadzono przegląd literatury w celu zbadania związku między edukacją włączającą a włączeniem społecznym osób niepełnosprawnych. Przegląd skupił się w szczególności na dwóch zagadnieniach będących przedmiotem badań naukowych:

- Jaki jest związek między edukacją włączającą a włączeniem społecznym?
- Co obecne badania naukowe twierdzą o potencjale edukacji włączającej jako narzędziu promowania włączenia społecznego?

Przegląd dotyczył zarówno krótkookresowego (tj. okresu, w którym dzieci uczęszczają do szkoły), jak i długoterminowego (tj. gdy osoby niepełnosprawne kończą edukację obowiązkową) włączenia społecznego. W ramach przeglądu skoncentrowano się na trzech obszarach – edukacji, zatrudnieniu i życiu w społeczności – oraz starano się dostarczyć dowodów z zestawu danych z badań w celu wyjaśnienia związku edukacji włączającej z włączeniem społecznym. Literatura podstawowa dotyczy wpływu edukacji włączającej na włączenie społeczne, badając obszary edukacji, zatrudnienia i życia w społeczności. Raporty publikowane przez organizacje międzynarodowe, takie jak Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Unia Europejska i Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej oraz inne organizacje/sieci również analizują tę kwestię.

Przegląd wnosi do literatury poświęconej edukacji włączającej uporządkowane podejście do przeanalizowania znacznej liczby badań naukowych zajmujących się tą kwestią. Główne wnioski przeglądu wynikają z syntezy dowodów naukowych. Przegląd przedstawia różne aspekty krótkoterminowego i długoterminowego włączenia społecznego osób niepełnosprawnych we wszystkich trzech obszarach (edukacja, zatrudnienie i życie w społeczności).



Oczekuje się, że przegląd będzie przydatny dla różnych stron w różnym stopniu zainteresowanych edukacją. W szczególności przegląd literatury przedstawiający dowody wpływu edukacji włączającej na włączenie społeczne może być przydatny dla decydentów, którzy chcą opracować polityki dotyczące edukacji włączającej na podstawie danych i wyników badań. Na innym poziomie oczekuje się, że przegląd przyczyni się do wzbogacenia teorii edukacji włączającej poprzez dostarczanie dowodów na to, iż związek między edukacją włączającą a włączeniem społecznym koreluje z jakością placówek edukacji włączającej, strukturami przejścia oraz polityką społeczną (np. polityką wspierania zatrudnienia osób niepełnosprawnych, polityką niezależnego życia, polityką na rzecz dostępności w zbudowanym środowisku). Przegląd przedstawia również dowody sugerujące dalsze obszary badań naukowych (zwłaszcza w krajach europejskich).

W niniejszym końcowym raporcie podsumowującym przedstawiono główne wyniki przeglądu piśmiennictwa oraz najważniejsze komunikaty i uwagi dotyczące polityki. Pełny przegląd literatury dostępny jest w wersji drukowanej oraz w formacie elektronicznym na stronie internetowej Agencji.<sup>1</sup>

## WNIOSKI

---

Wnioski przeglądu sugerują, że istnieje związek między edukacją włączającą a włączeniem społecznym w obszarach edukacji, zatrudnienia i życia w społeczności. Jednocześnie inne czynniki zdają się promować lub utrudniać włączenie społeczne. Należą do nich: jakość praktyki włączającej, polityka społeczna, struktury i postawy społeczne, indywidualny przebieg życia itd. Dowody badawcze przedstawione w przeglądzie sugerują, że uczęszczanie do oddzielnych placówek minimalizuje możliwości włączenia społecznego zarówno w perspektywie krótkoterminowej (gdy dzieci niepełnosprawne są w szkole), jak i długoterminowej (po zakończeniu kształcenia ponadpodstawowego). Uczęszczanie do placówki specjalnej koreluje ze słabymi wynikami akademickimi i zawodowymi, zatrudnieniem w zakładach pracy chronionej, zależnością finansową, mniejszą szansą na samodzielne życie i słabymi sieciami społecznościowymi po ukończeniu szkoły. W tym kontekście decydenci mogliby zastanowić się, jak przeprojektować specjalistyczną ofertę dostępną w wielu krajach w celu wspierania nauki w placówkach realizujących edukację włączającą.

---

<sup>1</sup> Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej, 2018. *Evidence of the Link Between Inclusive Education and Social Inclusion: A Review of the Literature [Dowody na związek edukacji włączającej z włączeniem społecznym: przegląd literatury]*. (S. Symeonidou, red.). Odense, Dania. [www.european-agency.org/resources/publications/evidence-literature-review](http://www.european-agency.org/resources/publications/evidence-literature-review)



Przegląd najważniejszych wniosków literatury podsumowano poniżej. Są one podzielone na trzy podsekcje: edukację, zatrudnienie oraz życie w społeczności.

## Edukacja

---

Wnioski z przeglądu dotyczące związku między edukacją włączającą a włączeniem społecznym w edukacji obowiązkowej i szkolnictwie wyższym wskazują, że:

- **Edukacja włączająca zwiększa możliwości interakcji rówieśniczych oraz nawiązywania bliskich przyjaźni między uczniami niepełnosprawnymi a pełnosprawnymi.** Chociaż relacje społeczne są złożone, interakcje społeczne zachodzące w placówkach włączających są warunkiem wstępnym rozwoju przyjaźni, umiejętności społecznych i komunikacyjnych, sieci wsparcia, poczucia przynależności oraz pozytywnych wyników behawioralnych.
- **Aby interakcje społeczne i przyjaźnie zachodziły w placówkach włączających, należy rozważyć kilka elementów, które promują udział uczniów (tj. dostęp, współpracę, uznanie i akceptację).** Osiągnięcie włączenia społecznego uczniów niepełnosprawnych w placówkach włączających dotyczy zwiększenia udziału we wszystkich dziedzinach, wśród wszystkich zainteresowanych stron (tj. personelu placówki, uczniów i rodziców) oraz na wszystkich poziomach (tj. polityki i praktyki szkolnej oraz kultury szkoły). Włączenie społeczne uczniów niepełnosprawnych nie jest osiągnięte, gdy ich udział jest utrudniony z powodu negatywnych postaw w stosunku do niepełnosprawności i wykluczających struktur szkolnych (np. ograniczona dostępność, brak elastyczności, zwolnienie z przedmiotów, które uważa się za „trudne”).
- **Uczniowie niepełnosprawni wykształceni w placówkach włączających mogą osiągać lepsze wyniki w nauce i częściej odnoszą sukcesy w obszarze społecznym niż uczniowie wykształceni w oddzielnych placówkach.** Osiągnięcia akademickie i społeczne uczniów są promowane, gdy istnieją prawdziwie włączające polityki i praktyki, istnieje włączająca kultura szkoły, zaś nauczyciele postępują zgodnie z zasadami pedagogiki włączającej.
- **Uczestnictwo i otrzymywanie wsparcia w placówkach realizujących edukację włączającą zwiększa prawdopodobieństwo przyjęcia do szkoły wyższej.** Związek między edukacją włączającą a przyjęciem do szkoły wyższej zależy od efektywnego planowania przejścia, które rozpoczyna się od szkoły ponadpodstawowej i angażuje





społeczność. Szereg czynników stanowi barierę w przyjęciu do szkoły wyższej, na przykład: brak pieniędzy, niedostateczna pomoc przy składaniu podania, słaba identyfikacja potrzebnych racjonalnych usprawnień, słaby dostęp do odpowiednich zajęć oraz niska jakość planów przejścia.

## Zatrudnienie

---

Wnioski z przeglądu dotyczące związku między edukacją włączającą a zatrudnieniem wskazują, że:

- **Uczęszczanie do placówki realizującej edukację włączającą jest jednym z czynników zwiększających prawdopodobieństwo zatrudnienia osób niepełnosprawnych.** Oprócz edukacji, możliwości zatrudnienia osób niepełnosprawnych mają wpływ na szereg czynników społecznych, takich jak polityka, rynek lokalny, sieci zatrudnienia, postawy pracodawców oraz dostępne struktury zatrudnienia.
- **Charakter programu nauczania może albo ograniczać, albo zwiększać możliwości zatrudniania młodych osób niepełnosprawnych.** Zapewnienie dostępu do programu nauczania prowadzi do uzyskania kwalifikacji akademickich i zawodowych, które zwiększają możliwości zatrudnienia. Formy „specjalnego” programu nauczania, przyjęte lub zaprojektowane wyłącznie dla młodzieży niepełnosprawnej, mogą ograniczać możliwości zatrudnienia.
- **Wysokiej jakości programy przejścia z systemu szkolnictwa do zatrudnienia przewidziane w szkole ponadpodstawowej mogą zwiększyć prawdopodobieństwo zatrudniania osób niepełnosprawnych.** Uważa się, że wspólnotowe programy przejścia z systemu szkolnictwa do zatrudnienia w szkołach ponadpodstawowych są bardziej efektywne w zapewnianiu zatrudnienia niż szkolne programy przejścia. Programy przejścia z systemu szkolnictwa do zatrudnienia, które są krótkie i wdrażane przez pedagogów specjalnych bez zaangażowania wychowawców klas w szkołach ogólnodostępnych, ograniczają możliwości zatrudnienia na otwartym rynku pracy.
- **Wykształcenie w placówce realizującej edukację włączającą może wpływać na rodzaj zatrudnienia (np. zatrudnienie w zakładach pracy chronionej, zatrudnienie wspomagane, zatrudnienie na wolnym rynku pracy i samozatrudnienie) osób niepełnosprawnych.** Wykształcenie w oddzielnych placówkach wiąże się z



zapewnieniem zatrudnienia w zakładach pracy chronionej (co raczej przyczynia się do izolacji niż włączenia społecznego osób niepełnosprawnych). Wykształcenie w placówce włączającej prowadzi do uzyskania kwalifikacji i umiejętności akademickich i zawodowych, które zwiększają prawdopodobieństwo wyboru innych form zatrudnienia, takich jak zatrudnienie wspomagane, zatrudnienie na wolnym rynku pracy i samozatrudnienie.

## Życie w społeczności

---

Do celów przeglądu życie w społeczności odnosi się do niezależnego życia, bycia niezależnym finansowo, posiadania znajomych i sieci społecznych oraz uczestniczenia w zajęciach w czasie wolnym. Wnioski z przeglądu dotyczące związku między edukacją włączającą a życiem w społeczności wskazują, że:

- **Polityka w zakresie edukacji i pomocy społecznej to dwa powiązane ze sobą czynniki prowadzące do niezależnego życia.** Edukacja włączająca to jeden z czynników zwiększających możliwości niezależnego życia. Słaba jakość edukacji w szkole ogólnodostępnej, w połączeniu ze słabą polityką społeczną, zmniejsza prawdopodobieństwo niezależnego życia.
- **W przypadku młodzieży niepełnosprawnej uczęszczającej do placówek realizujących edukację włączającą istnieje większe prawdopodobieństwo, że wkrótce po ukończeniu szkoły ponadpodstawowej osoby te osiągną niezależność finansową.** Wpływ edukacji włączającej na niezależność finansową słabnie wraz z upływem czasu od ukończenia szkoły ze względu na szereg czynników wpływających na przebieg życia danej osoby. Może to prowadzić do uzależnienia od dochodów z zabezpieczenia społecznego.
- **Młodzież niepełnosprawna uczęszczająca do oddzielnych placówek rządziej zawiera przyjaźnie czy posiada sieci społeczne w dorosłym życiu.** Z biegiem lat sieci społeczne osób niepełnosprawnych ulegają zmianie ze względu na indywidualne preferencje i różne trajektorie przebiegu życia, zaś negatywny wpływ klas specjalnych staje się tracić na znaczeniu.
- **Wykształcenie w placówce włączającej jest jednym z czynników zwiększających możliwości udziału w aktywnościach w czasie wolnym. Uczenie się w oddzielnej placówce stanowi barierę dla takiego udziału.** Niemniej jednak udział osób niepełnosprawnych w aktywnościach w czasie wolnym należy interpretować ostrożnie,



ponieważ niekiedy jest ona utożsamiana z fizyczną obecnością lub terapią i nie prowadzi do zadowolenia.

## KLUCZOWE PRZEKAZY I UWAGI DOTYCZĄCE POLITYKI

---

W świetle głównych wniosków zawartych w przeglądzie decydenci mogliby rozważyć opracowanie polityk mających na celu zwiększenie włączenia społecznego osób niepełnosprawnych w przebiegu ich życia na podstawie danych i wyników badań. W tej sekcji przedstawiono kluczowe przekazy i uwagi dotyczące polityki wynikające z przeglądu.

- Poza europejskim i międzynarodowym poparciem dla przejścia na systemy edukacji włączającej, przegląd dostarcza decydującym dowodów naukowych na temat pozytywnego wpływu edukacji włączającej na włączenie społeczne. Ponadto przegląd podkreśla, że polityka, która postrzega edukację włączającą jako zwykłe umieszczenie ucznia w szkole ogólnodostępnej, utrudnia udział uczniom niepełnosprawnym, a przez to nie prowadzi do włączenia społecznego. Aby edukacja włączająca miała wpływ na włączenie społeczne, konieczne jest zapewnienie, poprzez politykę i praktykę, aby uczniowie niepełnosprawni uczestniczyli na równych warunkach z uczniami pełnosprawnymi we wszystkich aspektach uczęszczania do szkoły (np. nauka, zabawa,





dostęp do wszystkich obszarów w szkole i aktywności itp.). Ponadto polityka oraz wynikające z niej przepisy i standardy zapewniania jakości muszą jasno określać, że w systemach edukacji włączającej ważne są osiągnięcia zarówno akademickie, jak i społeczne.

- Decydenci powinni zastanowić się, w jaki sposób polityka mogłaby najlepiej regulować przejścia z jednego systemu do drugiego oraz z jednego okresu życia do drugiego w celu utrzymania lub zwiększenia szans na włączenie społeczne. Przykładowo, przegląd sugeruje, że edukacja włączająca zwiększa prawdopodobieństwo przyjęcia do szkoły wyższej. Równocześnie jednak barierami mogą być inne zmienne, takie jak brak wytycznych i planów przejścia. Podobnie przegląd sugeruje, że edukacja włączająca zwiększa prawdopodobieństwo uzyskania płatnej pracy na otwartym rynku pracy. Niemniej jednak barierami są inne czynniki, takie jak polityka i niedostępne formy zatrudnienia. Zarówno w tych i innych przypadkach decydenci muszą rozważyć, w jaki sposób sprawić, aby inwestycja w edukację włączającą była doceniana przez inne polityki wpływające na osoby niepełnosprawne w miarę ich dorastania i starzenia się.

- Kolejną kwestią do rozważenia w odniesieniu do polityki jest przedłużenie pozytywnego wpływu edukacji włączającej. Przegląd sugeruje, że chociaż edukacja włączająca ma pozytywny wpływ na zatrudnienie i niezależność finansową wkrótce po ukończeniu szkoły ponadpodstawowej, to wpływ ten słabnie wraz z upływem czasu od ukończenia szkoły. Twierdzi się, że jest to wynikiem różnych czynników osobistych, takich jak trajektoria życia danej osoby, ewentualne wypadki i choroby, warunki rodzinne itd. W ramach polityki można rozważyć, jak dalej promować włączenie społeczne osób niepełnosprawnych poprzez zatrudnienie w późniejszym okresie życia gdy w miarę upływu lat trafiają oni do grupy wysokiego ryzyka.

- Decydenci mogliby zastanowić się, jak przeprojektować specjalistyczną ofertę dostępną w wielu krajach w celu wspierania nauki w placówkach realizujących edukację włączającą. Dowody badawcze przedstawione w przeglądzie sugerują, że uczęszczanie do oddzielnych placówek minimalizuje możliwości włączenia społecznego zarówno w perspektywie krótkoterminowej (gdy dzieci niepełnosprawne są w szkole), jak i długoterminowej (po zakończeniu kształcenia ponadpodstawowego). Uczęszczanie do placówki specjalnej koreluje ze słabymi wynikami akademickimi i zawodowymi, zatrudnieniem w zakładach pracy chronionej, zależnością finansową, mniejszą szansą na samodzielne życie i słabymi sieciami społecznościowymi po ukończeniu szkoły.



Przyszłe badania naukowe mogą dalej analizować doświadczenia uczniów w całym okresie kształcenia w różnych kontekstach, polityce i praktyce szkolnej, strukturach/programach zabezpieczających przejściu od edukacji do zatrudnienia oraz życiu w społeczności. Takie badania naukowe naświetliłyby zmienne, które umożliwiają włączenie społeczne. Badania dystansowe są również ważne w odniesieniu do związku między edukacją włączającą a włączeniem społecznym we wszystkich trzech obszarach (edukacji, zatrudnienia i życia w społeczności). Takie badania mogłyby dodatkowo podkreślić sposób, w jaki polityka edukacji włączającej i inne polityki (np. polityka społeczna, polityka dotycząca zatrudnienia) promują lub utrudniają włączenie społeczne w różnych kontekstach.

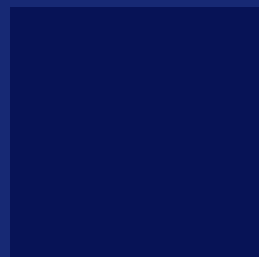


Sekretariat:

Østre Stationsvej 33  
DK-5000  
Odense C  
Denmark  
Tel.: +45 64 41 00 20  
[secretariat@european-agency.org](mailto:secretariat@european-agency.org)

Biuro w Brukseli:

Rue Montoyer 21  
BE-1000  
Brussels  
Belgium  
Tel.: +32 2 213 62 80  
[brussels.office@european-agency.org](mailto:brussels.office@european-agency.org)



[www.european-agency.org](http://www.european-agency.org)